

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולמן בן הרב ישראל זצ"ל

שלוש כתות הן ליום הדין

(י"ז א') **תניא:** (4) בית שמאי אומרים: שלוש כתות הן ליום הדין (כשיחיו המתים): אחת של צדיקים גמורין, ואחת של רשעים גמורין, ואחת של בינוניים. צדיקים גמורין נכתבין לאלתר לחיי עולם. רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר לגיהנום. בינוניים יורדין לגיהנום ומצפצפין ועולין (צועקים ובוכים מתוך יסורין שעה אחת, ועולין), שנאמר: "והבאתי את השלשית בְּאֵשׁ וְצִרְפְּתִים כְּצֶרֶף אֶת הַכֶּסֶף וּבְחִנָּתִים כְּבָחַן אֶת הַזָּהָב הוּא יִקְרָא בְּשִׁמִּי וְאֲנִי אֶעֱנֶה אֹתוֹ". ועליהם אמרה חנה² "ה' מְמִית וּמְחִיָּה מוֹרִיד שָׁאוֹל וְיַעֲלֵל".

(2) בית הלל אומרים: (אין הבינוניים יורדים לגיהנום) "ורב חסד" (הקב"ה), מְטָה כִּלְפֵי חֶסֶד (הואיל ומחצה על מחצה הם, מטה את ההכרע לצד זכות), ועליהם אמר דוד³ "אֶהְבֶּתִּי כִּי יִשְׁמַע ה' אֶת קוֹלִי", ועליהם אמר דוד כל הפרשה כולה: "דְּלוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ".

(המשך הברייתא): פושעי ישראל בגופן, ופושעי אומות העולם בגופן, יורדין לגיהנום ונידונין בה שנים עשר חודש. לאחר שנים עשר חודש, גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח מפזרתן (את אפרם) תחת כפות רגלי צדיקים, שנאמר⁴ "וְעֲסוֹתָם רָשָׁעִים כִּי יִהְיוּ אֶפֶר תַּחַת כַּפּוֹת רַגְלֵיכֶם".

אבל המינין, והמסורות, והמשומדים⁵, והאפיקורסים, ושכפרו בתורה (האומרים אין תורה מן השמים), ושכפרו בתחיית המתים, ושפירשו מדרכי צבור. ושנתנו חיתיתם בארץ חיים (שהטילו אימה על הבריות) ושחטאו והחטיאו את הרבים, כגון ירבעם בן נבט וחבריו, יורדין לגיהנום ונידונין בה לדורי דורות. גיהנום כלה, והן אינן כלין...

אמר מר: בית הלל אומרים: "ורב חסד", מטה כלפי חסד. והכתיב⁶ "והבאתי את השלשית בְּאֵשׁ" (ומתייחס לבינוניים שיורדים לגיהנום)?

(ומתרגם) התם במושעי ישראל בגופן (שיורדים לגיהנום ומצפצפים ועולים).

(ומקשה) והא אמרת לית להו תקנתא?

(ומתרגם) כי לית להו תקנה ברוב עוונות. הכא מחצה עוונות ומחצה זכויות, ואית בהו נמי עוון דמושעי ישראל בגופן, לא סגיא ליה דלאו "והבאתי את השלשית בְּאֵשׁ". ואם לאו (שהוא בינוני, בלי העבירה של מושעי ישראל בגופן), "ורב חסד", מטה כלפי חסד.

¹. זכריה יג, ט.

². שמואל-א, ב, ו.

³. תהילים קטז.

⁴. מלאכי ג, כא.

⁵. על פי ראשונים וכת"י, ור' דק"ס.

⁶. זכריה יג, ט.

⁷. דנעשין אפר, והכא "וְצִרְפְּתִים כְּצֶרֶף אֶת הַכֶּסֶף", שימרקו יסוריהן את עוונם. רש"י.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

(ומברר) פושעי ישראל בגופן מאי ניהו? אמר רב: קרקפתא דלא מנח תפילין.

פושעי אומות העולם בגופן, אמר רב: בעבירה (של גילוי עריות).

בית הלל אומרים: ורב חסד, מטה כלפי חסד. היכי עביד?

(4) רבי אלעזר אומר: כובשו (את כף המאזניים של זכות, ומכריעין את העוונות) שנאמר⁸ "ישוב ירחמנו יכבש עונותינו (ותשליך במצלות ים כל חטאותם)".

(2) רבי יוסי בר חנינא אומר: נושא (מגביה כף מאזניים של עוון), שנאמר⁹ (מי אל כמוף) נשא עון ועבר על פשע (לשארית נחלתו לא תחזיק לעד אפו כי חפץ חסד הוא").

תנא דבי רבי ישמעאל: מעביר ראשון ראשון,¹⁰ וכן היא המדה (של "ורב חסד").

אמר רבא: ועוון עצמו אינו נמחק (אלא מונח לצד אחד) דאי איכא רובא עוונות (דהיינו שאינו בינוני), מחשיב בהדיהו (להימנות עם רשעים גמורים).

אמר רבא: כל המעביר על מדותיו, מעבירין לו על כל פשעיו,¹¹ שנאמר "נשא עון ועבר על פשע", למי נושא עוון? למי שעובר על פשע.

שיטות הראשונים

משקל הזכויות והעוונות: כתב הרמב"ם, "כל אחד ואחד מבני האדם יש לו זכויות ועוונות: מי שזכויותיו יתרות על עוונותיו - צדיק; ומי שעוונותיו יתרות על זכויותיו - רשע; מחצה למחצה - בינוני. וכן המדינה... וכן כל העולם כולו. אדם שעוונותיו מרבין על זכויותיו - מיד הוא מת ברשעו... וכן מדינה... ושקול זה אינו לפי מנין הזכויות והעוונות אלא לפי גדלו... ואין שוקלין אלא בדעתו שלאל דעות, והוא הידע היאך עורכין הזכויות כנגד העוונות... כשם ששוקלין עוונות אדם וזכויותיו בשעת מיתתו, כך בכל שנה ושנה שוקלין עוונות כל אחד ואחד מבאי העולם עם זכויותיו ביום טוב שלראש השנה. מי שנמצא צדיק - נחתם לחיים... והבינוני - תולין לו עד יום הכפורים...¹²

כי לית להו תקנה ברוב עוונות: נמצא למסקנה, בינוני דלית ביה עוון דפושעי ישראל בגופן, אין יורד לגיהנום. ואי אית ביה עוון דפושעי ישראל בגופן, יורד לגיהנום.¹³ **הרי"ף** כתב שנידון ל"ב חודש. **והרא"ש** כתב, שיורדין לגיהנום (לזמן מועט) ומבצבצין ועולין. רשע שרובו עוונות, ולית ביה עוון דפושעי ישראל בגופן, כתבו **תוספות ורא"ש**, שנידון י"ב חודש

⁸ מיכה ז, יט.

⁹ מיכה ז, יח.

¹⁰ עוון שבראשונים הבאים לתתם לכף, מעבירו ושומטו, שאם היו מחצה על מחצה, כיון שחסר אחד מהן, יכרעו הזכויות. רש"י.

¹¹ המעביר על מדותיו - שאינו מדקדק למדוד מדה למצעים אותה, ומניח מדותיו והולך לו, כמו אין מעבירין על המצות (יומא ל"ג א') אין מעבירין על האוכלין (עירובין ס"ד ב'), מניחן והולך לו. מעבירין לו על כל פשעיו - אין מדת הדין מדקדקת אחריהן, אלא מנחתן והולכת. רש"י.

¹² רמב"ם (הל' תשובה גא-ב).

¹³ ולא סגיג ליה דלאו "והבאתי את השלשית באת".

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דנליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולמן בן הרב ישראל זצ"ל

בגיהנום, ועולה. ואי אית ביה עוון דפושעי ישראל בגופן, יורד לגיהנום לשנים עשר חודש. לאחר מכן, גופו כלה ונשמתו נשרפת, ואפרו מתפזר תחת כפות רגלי צדיקים.¹⁴

קרקפתא דלא מנח תפילין: ר"ח, רי"ף, רמב"ם, רמב"ן ורבינו יונה, גרסו 'לעולם'. והרא"ש כתב, אבל בספרים לא נמצאת גירסא זאת, אלא קרקפתא דלא מנח תפילין. ופירש רבינו תם, שנמנע מתפילין בשביל שהמצווה בזויה עליו.¹⁵ וכתב הריטב"א, והוא הדין והוא הטעם לשאר מצוות עשה שבגופן, שהיה מורד בהם לעולם. וכן כתבו רמב"ן ור"ן.¹⁶ והשו"ע סתם, שכל שאינו מניח תפילין הוא בכלל פושעי ישראל בגופן.¹⁷

מעביר ראשון ראשון: כתב הרי"ף בשם גאון, שאדם ירא שמיים, הקבוע בעשיית המצוות, הקב"ה מעביר ראשון ראשון ומוחלו. ועוון עצמו אינו נמחק, ותלוי ועומד עד שעה שימות. ובאותה שעה מחשבים, אם זכויותיו מרובות, אין העוונות נחשבות, וכאילו לא עשאן.¹⁸ וכן כתב הרמב"ם.¹⁹ וכתב הריטב"א, שאינו נכון כלל, אלא נענש גם על מיעוט עבירות שבידו.²⁰

כתב הרמב"ם "בְּשֶׁעָה שְׁשׁוּקְלִין עֲוֹנוֹת אָדָם עִם זְכוּתוֹ - אֵין מַחְשְׁבִין עָלָיו תַּחֲלַת עוֹון שְׁחָטָא בּוֹ, וְלֹא שְׁנֵי, אֶלָּא מְשֻׁלָּשִׁי וְאֶלְפָּה. אִם נִמְצְאוּ עֲוֹנוֹתָיו מְשֻׁלָּשִׁי וְאֶלְפָּה מְרַבִּין עַל זְכוּתוֹ - אוֹתָן שְׁנֵי הָעֲוֹנוֹת מִצְטָרְפִין, וְדָנִין אוֹתוֹ עַל הַכֹּל. וְאִם נִמְצְאוּ זְכוּתוֹ כִּנְגַד עֲוֹנוֹתָיו אֲשֶׁר מַעְוֹן שְׁלִישִׁי וְאֶלְפָּה - מַעְבִּירִים כָּל עֲוֹנוֹתָיו רִאשׁוֹן וְרִאשׁוֹן; לְפִי שֶׁהַשְּׁלִישִׁי נִחְשָׁב רִאשׁוֹן, שֶׁכֶּפֶר נִמְחָלוּ הַשָּׁנִים, וְכֵן הָרַבִּיעִי הֵרִי הוּא רִאשׁוֹן, שֶׁכֶּכֶר נִמְחָל הַשְּׁלִישִׁי, וְכֵן עַד סוֹפֵן.

בְּמָה דְּבָרִים אֲמֹרִים? בְּיָחִיד, שֶׁנֶּאֱמַר: "הֵן כָּל אֵלֶּה יַפְעֵל אֵל, פְּעָמִים שְׁלוֹשׁ עִם גְּבֵר" (איוב לג,ט). אֲבָל הַצָּבוּר - תּוֹלִין לָהֶן עוֹון רִאשׁוֹן וְשְׁנֵי וְשְׁלִישִׁי, שֶׁנֶּאֱמַר: "עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי יִשְׂרָאֵל, וְעַל אֲרֻבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ" (עמוס ב,ו). וְכִשְׁמַחְשְׁבִין לָהֶם עַל

¹⁴ מקורות: רי"ף (ד א בדפיו). תוספות (י"ז א', ד"ה כי לית). רא"ש (סי' ה, ועיי"ש).

¹⁵ וסיים הרא"ש, אבל אם ירא להניח תפילין משום דבעי גוף נקי, והוא ירא שמא לא יזהר בקדושה ובטהרה, אע"ג דעבירה היא, דבקל יכול לזהר בשעת קריאת שמע ותפילה, מכל מקום לא מיקרי בהכי פושעי ישראל בגופן. והיראים ג"כ כתב שדווקא אם אינו מניח מתוך רשע, שמבזהו בלבו, וסיים: אבל אם אינו מניח מתוך עצלות, לא מקרי מפשעי ישראל בגופן, דכל פשע מרד הוא (וזה דלא כמשנ"ב בשם הב"ח, המובא להלן).

¹⁶ אלא שהריטב"א כתב כגון קריאת שמע ותפילה (שסובר תפילה דאורייתא), והרמב"ן ור"ן כתבו כגון ק"ש וברכת המזון (וראה ספר המצוות, מצות עשה ה, והשגת הרמב"ן שתפילה דרבנן). עוד כתב הריטב"א: והוי יודע דעוון פושעי ישראל בגופן היינו בעבירה שיש בה כרת. אלא שאמר שמגיעין סעיפי עבירה זו אפילו לעובר על מצות עשה דרך מרד, וראוי עליהם קצת כרת בנפשו, ולהיות מצפצף ועולה.

¹⁷ או"ח לו,א. וכתב המשנ"ב (ס"ק ב) שאינו מניחם, פירוש, אפילו מניעתו הוא רק לפרקים, וכל שכן אם מבטל תמיד ממצוה זו. והפמ"ג הביא בשם נ"צ, דאפילו מי שביטל מתפילין יום אחד, הוא ג"כ בכלל פושעי ישראל. עוד כתב המשנ"ב (ס"ק ג), ודע דכתב הב"ח, דאפילו אם אין המצוה בזויה בעיניו, אך נמנע מלהניחם מפני ביטול מלאכה או שאר הפסד ממון או מחמת עצלות, ג"כ הוא בכלל פושעי ישראל בגופן, אך דיש חילוק ביניהם לענין עונש, עיי"ש. מקורות: רא"ש (סי' ה). יראים (סי' שצט). ור' סמ"ג (עשין ג). רמב"ן (תורת האדם, שער הגמול, עמ' רסה הוצ' מוה"ק). ר"ן (ד א ברי"ף, ד"ה בינונים). רמב"ם (הל' תשובה ג,ה). רבינו יונה (שערי תשובה ג,יא).

¹⁸ ברי"ף מובאים שני פירושים למאמר, והראשונים דנו מה ההבדל ביניהם, ראה ר"ן (ד"ה נושא), וריטב"א (ד"ה גירסת הספרים דבי ר' ישמעאל).

¹⁹ הריטב"א כתב שדעת הרמב"ם כדעת הגאון המובא ברי"ף. והר"ן כתב שפירש כפירוש ראשון ברי"ף. וראה לחם משנה (הל' תשובה ג,ה) שכתב שהרמב"ם הרכיב שני הפירושים. ולהלן ציטוט דברי הרמב"ם.

²⁰ כמבואר בברייתא בפ"ק דקדושין (ל"ט ב') שמריעין לו בעוה"ז ודומה כמי ששרף את התורה כולה.

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דנליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

דָּרָךְ זו - מְחַשְׁבִּין לָהֶן מְרַבְּעֵי וְאֵילָף. "והראב"ד הרבה להשיג עליו.²⁴

מטה כלפי חסד: דעת תוספות ורבינו יונה, שמדובר כאן בדיון של ראש השנה. ומה ששנינו בבינוניים, התלויים ועומדים עד יוה"כ, שאם לא זכו נכתבין למיתה, היינו אם לא עמדו בזכותן אלא שהרשיעו. אבל בלאו הכי, מטה כלפי חסד. וריטב"א בשם הרמב"ן כתב, שבמימרא כאן מדובר בעולם הנשמות או ביום הדין הגדול שאין אחריו כלום. אבל בדיון של ראש השנה, שאינו סוף הדין והוא בענייני העוה"ז, כל אדם נידון כפי הראוי לו.²²

המינין והאפיקורסים: רש"י פירש, המינין, תלמידי יש"ו הנוצרי,²³ אשר הפכו דברי אלהים חיים לרעה. אפיקורס, מבזה תלמידי חכמים. והרמב"ם כתב "חמשה הן הנקראים מינים: האומר שאין שם אלוה ואין לעולם מנהיג, והאומר שיש שם מנהיג אבל הם שנים או יתר, והאומר שיש שם רבון אחד אלא שהוא גוף ובעל תמונה, וכן האומר שאינו לבדו ראשון וצור לכל, וכן העובד אלוה זולתו כדי להיות מליץ בינו ובין רבון העולמים - כל אחד מחמשה אלו, מין. שלשה הן הנקראין אפיקורסין: האומר שאין שם נבואה כלל ואין שם מדע שמגיע מהבורא ללב בני האדם, והמכחיש נבואתו של משה רבנו, והאומר שאין הבורא יודע מעשה בני האדם - כל אחד משלשה אלו, אפיקורוס."²⁴

ושפירשו מדרכי ציבור: רש"י כתב דלא גרסינן לה, דהיינו כל הני דלעיל. ורוב הראשונים כן גרסו. וכן גרס הרמב"ם, וביאר, "הפורש מדרכי צבור - אף על פי שלא עבר עבירות, אלא נבדל מעדת ישראל, ואינו עושה מצוות בכללן, ולא נכנס בצרתן ולא מתענה בתעניתן, אלא הולך בדרכו כאחד מגויי הארץ, וכאלו אינו מהן, אין לו חלק לעולם הבא."²⁵

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות תפילין, סימן לז)

א. גדול שכר מצות תפילין, וכל מי שאינו מניחם הוא בכלל פושעי ישראל בגופו.

²⁴ זה לשונו: 'זה מן הערוב שמערבב הדברים זה בזה, ומדמה בדעתו שהן אחדים והם זרים ונפרדים מאד. לפי שראה בראש השנה ורב חסד מטה כלפי חסד, ותנא דבי רבי ישמעאל מעביר ראשון ראשון וכך היא המדה, וראה ביומא (פ"ו ב') רבי יוסי ברבי יהודה אומר אדם חוטא פעם ראשונה ושנייה ושלישית מוחלין לו, רביעית אין מוחלין לו, סבר בדעתו שהן ענין אחד. והן רחוקים מאד! דהייא דרבי ישמעאל היא ליום הדין הגדול, ולהציל הבינונים מגיהנם כדברי בית הלל, ואין שם זכר למחילת עוון. אבל הא דרבי יוסי ברבי יהודה, בעולם הזה ובתחלת מעשיו של אדם מימי עונשו ואילך, שחטא הראשון והשני והשלישי שיזדמנו לידו, אם עשה מהם תשובה, אע"פ שהם מן החמורים שצריכין יסורין ויוה"כ למרק, אלו הראשונים אינן צריכין שהם מחולין לגמרי. זו היא הצעת הדברים ועיקרן, ואין הפרש בגמרא בין יחיד לצבור ולא ידעתי מאין מצאו. ור' מפרשים בהרחבה.

²² מקורות: כל הראשונים הו"ד בריטב"א (ט"ז ב', ד"ה ומה שנאמר).

²³ וההשמה בדפוסים מחמת הצנזור. ראה דק"ס.

²⁴ מקורות: רמב"ם (הל' תשובה ג, ז-ח).

²⁵ מקורות: רמב"ם (הל' תשובה ג, יא). רבינו חננאל (י"ז א'). רי"ף (ד א בדפיו). ר"ן (ד"ה ושפירשו). רמב"ן (תורת האדם, שער הגמול). הגהות מרדכי (מו"ק, סי' תתקלז). ועוד.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולמן בן הרב ישראל זצ"ל

י"ג מידות רחמים

(י"ז ב') "וַיַּעֲבֹד ה' עַל פְּנֵיו וַיִּקְרָא"²⁶ אמר רבי יוחנן: אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא כשליח צבור, והראה לו למשה סדר תפלה. אמר לו: כל זמן שישראל חוטאין, יעשו לפני כסדר הזה, ואני מוחל להם.

ה' ה', אני הוא קודם שיחטא האדם, ואני הוא לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה.

"אַל רַחוּם וְחַנוּן", אמר רב יהודה: ברית כרותה לשלש עשרה מדות שאינן חוזרות ריקם, שנאמר "הִנֵּה אֲנִי כֹתֵב בְּרִית בְּרִית".

שיטות הראשונים

אמירת י"ג מידות ביחיד: כתב הרשב"א, מסתברא לי שכל שאומרן דרך תפילה ובקשת רחמים אין נאמרין ביחיד וכדבר שבקדושה הן.²⁷ אבל אם בא לאמרו כך דרך קריאה בעלמא אומר, כדרך שאומרין אף האופנים וקראי דקדושה דרך קריאה. וכן פסק השו"ע.²⁸

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות תענית, סימן תקסה)

ה. אין היחיד רשאי לומר שלש עשרה מדות דרך תפלה ובקשת רחמים, דדבר שפקדושה הם; אבל אם בא לאמרם דרך קריאה בעלמא, אומרם...

²⁶ שמות, פר' כי תשא, לדו.

²⁷ כמו שאמרו באגדה, נתעטף הקדוש ברוך הוא כשליח צבור והראהו למשה בסיני, ואמר: כל זמן שישראל חוטאין כשיגיע עת צרה, יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם.

²⁸ או"ח תקסה.ה. מקורות: רשב"א (שו"ת ח"א סי' ריא).